

Kunnskapens kilder

//

//]]]]> //]]>

ESSAY: Kan vi virkelig oppnå kunnskap om verden ut ifra fornuften alene?

Av Einar Duenger Bøhn, førsteamanuensis i filosofi ved Universitetet i Agder

David Chalmers, professor i filosofi ved New York University, er en av nåtidens mest aktive og innflytelsesrike filosofer. Hans store gjennombrudd kom i 1996 med boken *The Conscious Mind*, hvor han argumenterer for at bevisstheten er ikke-reducerbar, og til og med flørter med panpsykisme, som er idéen om at alle fundamentale ting har bevissthet. Hans siste bok, *Constructing the World*, kom i 2012, hvor han argumenterer for at vi kan oppnå betinget kunnskap om absolutt alt i verden *a priori*, altså, grovt sagt, ut ifra fornuften alene.

I dette lille essayet skal jeg først, etter et lite tilbakeblikk, presentere hovedtesen i den sistnevnte boken fra 2012, for deretter å peke på noen grunner til ikke å bli for lett overbevist. Forhåpentligvis klarer jeg slik å kritisk formidle en interessant fornying av en for så vidt gammel, stor og kontroversiell forskningshypotese innenfor akademisk filosofi.

Egenskapsdualisme

Før vi setter i gang er det verdt å kort skissere hovedtesen fra den førstnevnte boken til Chalmers fra 1996, for den er på mange måter med inn i den sistnevnte bokens hovedtese. Chalmers argumenterer i den første boken for en egenskapsdualisme: Det finnes både fysiske og mentale egenskaper, og de er ikke reduserbare til, eller metafysisk avhengig av hverandre. Noen av våre mentale egenskaper er med andre ord genuint mentale, ikke fysiske. Argumentet for dette, i et nøtteskall, er som følger.

Første premiss: Vi kan, på en tilstrekkelig klar og tydelig måte, forestille oss en verden som på alle måter er helt lik vår verden bortsett fra at det finnes ingen bevissthet der. Alle «menneskene» i denne verden er det vi kan kalle «zombier»: fysisk helt like oss, men med intet indre bevisst liv. Når en person i denne verden for eksempel stikker seg på en nål slik at hun begynner å blø, så uttrykker hun smerte akkurat slik hun ville gjort det i vår faktiske verden, men det er kun et ytre uttrykk for smerte, ingen genuint opplevd indre smerte. Kall en slik verden for en zombie-verden.

Andre premiss: Hvis vi kan slik, på en tilstrekkelig klar og tydelig måte, forestille oss en zombie-verden, så kunne den zombie-verden ha vært tilfelle, metafysisk sett.

Tredje premiss: Hvis denne zombie-verden kunne ha vært tilfelle, metafysisk sett, så er denne zombie-verden ikke en umulighet, metafysisk sett.

Første konklusjon: Fra første til tredje premiss følger det at denne zombie-verden ikke er en umulighet, metafysisk sett.

Fjerde premiss: Hvis bevissthet bare er (noen av) våre fysiske egenskaper, så er det umulig, metafysisk sett, at disse fysiske egenskapene forekommer uten bevissthet (da bevisstheten er det samme som dem!); det vil si at den ovennevnte zombie-verden er umulig, metafysisk sett.

Andre konklusjon: Siden vår første konklusjon sier at en zombie-verden er mulig, metafysisk sett, så følger det fra fjerde premiss at bevisstheten ikke bare er (noen av) våre fysiske egenskaper. Bevissthet er med andre ord ikke bare noe fysisk.

Chalmers mener dermed at bevissthet er noe metafysisk fundamentalt ved vår verden. Dette er også et argument Chalmers fortsatt støtter og argumenter for den dag i dag. Argumentet er, som mange vet, på mange måter bare en fornying av argumenter man finner hos René Descartes, og senere hos Saul Kripke, men argumentet har blitt *mye* mer inngående diskutert som følge av

utgivelsen av Chalmers sin bok fra 1996. Konklusjonen er som vi nå skal se noe han tar med seg inn i boken *Constructing the World* fra 2012, selv om den ikke er nødvendig for dette prosjektet i sin helhet.

Vi skal ikke diskutere det ovenstående argumentet mer her, da jeg først og fremst bare ønsket med det å vise hvordan det passer inn i Chalmers sitt nyeste prosjekt, men for den som måtte være interessert i å tenke mer på det: Jeg ville argumentert mot argumentets først og andre premiss.

LES OGSÅ: [Hva er panpsykisme?](#) • [Sinnsfilosofi – en innføring](#)

Former for kunnskap

Først noen begreper, slik Chalmers bruker dem. *A priori* kunnskap om at noe er tilfelle er en type kunnskap som, gitt tilstrekkelig språkforståelse, er mulig å oppnå uten persepsjonsbasert erfaring. *Betinget* kunnskap er kunnskap om at hvis en påstand p er sann så er en annen påstand q også sann. Merk at dette innebærer ikke kunnskap om at p faktisk er sann, men bare at hvis p er sann, så er også q sann.

Her er et eksempel. Tenk på påstanden om at *alt som er farget har utstrekning*. Denne påstanden ser det ut til at jeg kan oppnå kunnskap om uten noen erfaring utover språkforståelsen min. Jeg forstår begrepet om å være farget dithen at for at noe skal være farget så må det ha en utstrakt flate som reflekterer farge. Det at alt som er farget har utstrekning er derfor ikke noe jeg behøver å sjekke ved observasjon utover min forståelse av begrepet om å være farget. Hvis du påstår det motsatte, at noe kan være farget uten å ha utstrekning, så har du enten ikke skjønt begrepet om å være farget, eller så opererer du med et annet begrep enn meg om hva det vil si å være farget. Merk at eksempelet er også et eksempel på betinget kunnskap: jeg vet påstanden om at *hvis* noe x er farget, så har x også utstrekning, uten at jeg behøver å vite om x er farget eller ikke.

Chalmers sin hypotese er nå at det finnes en relativt liten mengde påstander som er slik at vi kan vite *a priori* at hvis de er alle sanne, så er p også sann, for en hvilken som helst annen sannhet p. Med andre ord, hvis vi kaller den relativt lille mengden påstander for ?, og lar p være en vilkårlig sannhet, så er Chalmers sin påstand den følgende: Vi kan vite *a priori* at hvis ? er sann, så er p sann. Merk igjen at det ikke innebærer at vi kan vite *a priori* at ? er sann, heller ikke at vi kan vite *a priori* at p er sann, men at vi kan vite *a priori* at hvis ? er sann, så er p sann; på lik linje som at vi kan vite *a priori* at hvis noe er farget, så har det utstrekning.

Grunnleggende sannheter

Påstanden p er som sagt hvilken som helst sannhet, for eksempel at jorden er rund, at mennesker er dødelige, eller at $3+7=10$. Men hva består mengden ? av? Chalmers tar ikke endelig stilling til nøyaktig hva ? består av, men jobber mest med idéen om at den består av noe grunnleggende fysisk, noen grunnleggende bevissthetstilstander (husk: i følge Chalmers sin hovedtese i den første boken, kan ikke slike bevissthetstilstander reduseres til det fysiske), noen indeksikalske sannheter (for eksempel at jeg er her, nå), og til slutt en påstand om at dette er alle slike grunnleggende sannheter (dvs. det er ikke flere slike grunnleggende sannheter som kan «ødelegge» for det jeg nå vet). Chalmers kaller denne relativt lille mengden grunnleggende sannheter for PQTI (for *physics, qualia, that's-all* og *indexicals*).

Formel 1

Gitt PQTI får vi da påstanden om at vi kan vite *a priori* at hvis PQTI er sant, så er p sann, for en hvilken som helst sannhet p. Oppsummert kan vi sette det hele opp som følgende formel:

1. ?Kap(S, PQTI?p)

Hvor «?» står for metafysisk mulighet, «Kap» står for *a priori* kunnskap, «S» står for et rasjonelt subjekt som deg og meg, PQTI er som ovenfor, og p er en vilkårlig sannhet (og pilen leses som

hvis ... så ...; som for øvrig er en materiell kondisjonal, for den som måtte være interessert). Hele formelen kan da leses slik: det er mulig at et rasjonelt subjekt S som deg og meg har *a priori* kunnskap om at hvis PQT1 er sant, så er p sant.

Formel 1 er en grandios (og ikke minst vakker!) tese som det hadde vært veldig interessant om var sann. Hvis det er slik at vi kan ha betinget *a priori* kunnskap om alle sannheter, så sier det en del om oss som mennesker og vårt forhold til den verden vi befinner oss i.

Merk også at formel 1 er på mange måter en fornying av god gammeldags rasjonalisme, med moderne historiske røtter i for eksempel Descartes, Leibniz og Gottlob Frege. Det er også en fornying av prosjektet til Rudolf Carnap i hans *Der logische Aufbau der Welt* fra første halvdel av det tyvende århundre, og det har likheter med det filosofiske prosjektet til David Lewis i siste halvdel av det tyvende århundre. Med andre ord: Chalmers prosjekt er i meget godt selskap.

Noen problemer

I det som gjenstår av dette essayet vil jeg presentere det jeg tar for å være noen problemer med formel 1, og Chalmers sitt prosjekt mer generelt, nemlig hvordan han kommer frem til at den betingede kunnskapen kan være *a priori*, i motsetning til *a posteriori*, som er persepsjonsbasert kunnskap.

Chalmers argumenterer først for at vi kan ha en *a posteriori* versjon av formel 1:

2. $?K(S, PQT1?p)$

Formel 2 er lik formel 1 bortsett fra at kunnskapen ikke er *a priori*, men derimot *a posteriori*, dvs. persepsjonsbasert (strengt tatt er også pilen i formel 2 forstått annerledes enn i 1, men vi ignorerer det her; det er en såkalt indikativ heller enn en materiell kondisjonal, for den som måtte være interessert). Basert på formel 2, gir så Chalmers to hovedargumenter for skrittet over til formel 1.

Det første argumentet for overgangen fra formel 2 til 1 er basert på at hvis kunnskapen i 2 er persepsjonsbasert, så kan vi omstille oss til en agnostisk tilstand i forhold til de relevante persepsjonsbaserte oppfatningene bak denne kunnskapen slik at vi verken tror eller tror ikke at de er sanne. I følge Chalmers kan vi fortsatt, i en slik agnostisk tilstand, innse at *hvis* PQT1, så p. Jeg ser ikke helt hvordan dette siste er tilfelle, og Chalmers gir ingen videre argumenter for dette utover en slags intuisjon om at det er tilfelle, men jeg skal ikke forfølge det her. Det er uansett det neste argumentet som i følge Chalmers bærer hovedvekten i overgangen fra formel 2 til 1.

MER OM LOGIKK: [Frege om logikk og begrepsanalyse](#)

Dette neste argumentet er at alle persepsjonsbaserte oppfatninger som måtte ligge til grunn for kunnskapen i 2, kan vi bare flytte inn i betingelsen for hva vi vet, og slik vite *a priori* at hvis denne

nye nå enda litt mer innholdsrike betingelsen holder, så er p sann. Med andre ord, vi har følgende argument:

Vi antar at E er alle persepsjonsbaserte oppfatninger som ligger til grunn for den *a posteriori* kunnskapen i formel 2. Vi flytter så E inn i betingelsen for denne kunnskapen slik at vi får formel 3:

3. $?K(S, PQTI+E?p)$

Siden E var *alle* persepsjonsbaserte oppfatninger bak kunnskapen i 2, ligger det nå *ingen* persepsjonsbaserte oppfatninger bak kunnskapen i 3 fordi det er nå ingen påstand om at vi vet E *a priori*, bare at vi vet at *hvis* $PQTI+E$ er sant, så er p sant, men det vet vi ikke *a posteriori*, men heller *a priori* i følge Chalmers. Men da må kunnskapen i 3 være *a priori* kunnskap, som gir oss følgende versjon av 1:

4. $?Kap(S, PQTI+E?p)$

Merk at formel 4 skiller seg fra 1 ved at den har den ekstra betingelsen E utover $PQTI$, men Chalmers er som sagt ikke så opptatt av nøyaktig hva som ligger i betingelsen som at vi kan ha *a priori* betinget kunnskap om alle sannheter. Og det har vi i 4 likeså mye som i 1. Han er slik sett mest opptatt av sannheten til følgende mer generelle formel:

5. $?Kap(S, ??p)$

hvor $?$ er en relativt liten mengde grunnleggende sannheter (kanskje $PQTI$, kanskje $PQTI+E$, kanskje noe annet). Chalmers tror altså ikke at det finnes noen E utover $PQTI$ (faktisk tror han heller at $PQTI$ kan kuttes ned enda mer), men tillater at hvis det skulle gjøre det, så bare putter vi E inn i betingelsen à la formel 3, og slik oppnår 4, som begge to er versjoner av 5. Slik argumenterer Chalmers for sin mest generelle tese, formel 5, om at vi kan vite *a priori* alle sannheter på betingelsen av en relativt liten mengde grunnleggende sannheter.

Intuisjoner

Mitt hovedproblem med Chalmers sitt argument er at jeg rett og slett ikke ser hvordan overgangen fra 2 via 3 til 4 er ment å fungere. Hvordan er vi garantert å ende opp med *a priori* kunnskap i 4 når vi har *a posteriori* kunnskap i 2? Chalmers gir ingen argumenter for dette, men hviler bare på en slags intuisjon om at det er tilfelle.

Men jeg har verken den eller den motsatte intuisjonen, så jeg må her bare melde pass intuitivt sett. Når det er sagt tror jeg at intuisjoner ikke kan bære veldig mye vekt alene, og at det uansett er mer interessant å se om det finnes et *argument* for eller imot skrittet fra 2 til 4. Og jeg tror det finnes noen mer eller mindre gode grunner til å tro at overgangen fra *a posteriori* kunnskap i 2 til *a priori* kunnskap i 4 ikke går igjennom.

En grunn er at hvis vår språkforståelse er essensielt *a posteriori*, så hjelper det ikke å flytte E inn i betingelsen i 3, og slik oppnå 4 som en *a priori* versjon av 3. Formel 3, og 4, vil da uansett være *a posteriori* fordi selve språkforståelsen som vi bruker for å oppnå den betingede kunnskapen er *a posteriori*. Og det er rimelig å tenke seg at enhver form for språkforståelse er essensielt *a posteriori* fordi man trenger en eller annen form for persepsjon for å utvikle og forstå språk; språk er et sosialt heller enn et isolert fenomen. Denne idéen er slik til syvende og sist en slags avvisning av kategorien om det *a priori* som en interessant kategori fordi alt *a priori* avhenger av noe *a posteriori*. Men dette er kanskje ikke en veldig overbevisende grunn til å benekte Chalmers sin tese fordi Chalmers bør her bare svare at 4 (eller 1, og mer generelt 5) er nettopp tesen at gitt den *a posteriori* kunnskapen om språkbruk, så kan vi ha videre *a priori* kunnskap om alle sannheter på betingelsen av at en relativt liten mengde sannheter er tilfelle. Og det er fortsatt en interessant påstand!

En annen grunn kan være at vi, slik vi er i dag, åpenbart ikke kan ha den type *a priori* kunnskap som er involvert i 4, men at det er snakk om en *idealisering* av oss som rasjonelle og språkkompetente aktører. Men den idealiseringen er såpass sterk at det egentlig ikke er snakk om oss i det hele tatt, men en helt annen type fiktive skapninger. Det kan da argumenteres for at overgangen fra 2 via 3 til 4 bare går igjennom hvis vi enten ikke snakker om oss mennesker i det

hele tatt, i hvis tilfelle påstanden mister filosofisk interesse, eller, hvis vi snakker om oss mennesker i 2, så mister vi oss av syne i overgangen fra 3 til 4, og slik blir skrittet ugyldig på grunn av ulikheten av hva vi setter inn for det rasjonelle subjektet S i 2 og 4. Chalmers selv er klar over denne innvendingen, men avviser den på mer eller mindre intuitivt grunnlag. Jeg har derimot en viss sympati for denne benektelsen av argumentet, og liten sympati for å la intuisjoner bære mye filosofisk vekt.

En siste grunn som jeg skal nevne her til å være skeptisk til overgangen fra 2 via 3 til 4 er at det kan være essensielle forbindelser mellom E og kunnskapen involvert i 2 slik at hvis vi flytter E inn i betingelsen *à la* 3, så mister vi rett og slett berettigelsen som trengs for kunnskap, og dermed kollapse 3, og vi kommer oss aldri over til 4. Dette er en type innvending som har blitt gitt av filosofen Ram Neta i et nylig symposium på Chalmers sin bok. Problemet for Neta og andre interesserte blir å finne gode eksempler på et slikt brudd, men jeg tror det er vel verdt å forfølge videre.

Dette essayet har blitt mye lenger enn det var ment å være, og jeg har sikkert ingen lesere igjen på dette tidspunktet, men jeg har i hvert fall forsøkt å formidle Chalmers sitt nyere prosjekt på en forståelig måte, og pekt på noen grunner til å ikke bli for lett overbevist av hans hovedargument. Men det faktum at argumentet, i hvert fall når man har forstått det riktig, er vanskelig å blokkere, i hvert fall uten kostnader, er et tegn på et godt argument, fra en god filosof.